

БАЛКАНСКАТА ВОЙНА (1912-1913 г.) ПО СТРАНИЦИТЕ НА БРИТАНСКАТА ПРЕСА

д-р Иван Петров

Войната на Балканите през есента на 1912 г. е първостепенно събитие в историята на Стария континент и намира широко отражение по страниците на европейския печат. Основа на настоящото съобщение е колекцията статии от европейската преса, съхранявани в ЦДИА ф.3. оп.6. - Тайна канцелария на двореца, а също така прелепатки от британския печат във вестник "Мир" за посочения период. В българската историография изследвания по този въпрос няма, като изключим издадения през 1983 г. от К. Пандев и В. Александров сборник с дописки на Баучър, публикувани във вестник "Таймс".¹ Каква е позицията на английската преса по отношение събитията на Балканите в навечерието на войната? Излизаният в Манчестър консервативен вестник "Дейли Мейл" в броя си от 6. 9. 1912 г. публикува статия под надслов "Какво иска България?", в която разглежда създалата се ситуация на Балканския полуостров. Според вестника следващите три седмици ще бъдат решителни за бъдещето на полуострова и всичко ще зависи от съпротивата на българското правителство на всенародното искане за война с Турция. За създалото се положение отговорност носят младотурците, смята вестникът. Тяхната идея за равенство е провеждана чрез "турцификация" на всички раси в империята. Чрез премахване на националните институции на отделните народности, чрез забрана на техния език, убийства на техните водачи и репресиране на останалите. Тази политика се провежда и в момента спрямо македонските българи и дълг на България е да жертва себе си, ако е необходимо, в опита да освободи своите сънародници.²

Във вечерния консервативен вестник "Ивнинг Стандарт", след посещението на руския министър на външните работи в края на септември в Англия, се появява уводна статия, в която се оправдава евентуална въоръжена акция на Сърбия, България и Черна гора, но при условие Англия да не бъде въвличана в конфликта.

Основният либерален вестник "Уестминстър Газет" отделя твърде малко място на балканските проблеми и не прави коментари към тях.

Либералните вестници "Дейли Нюз" и "Лийдър" застъпват интересите на балканските държави, докато консервативният "Дейли Експрес" - тези на Турция. "Стандарт" в броя си от 15. 10. 1912 г. открито напада балканските държави, че "застрашават европейския мир заради своите териториални стремежи" и изразява надеждата, че Турция ще им даде "заслужена лекция". Останалите консервативни вестници "Таймс",

“Пел Мел Газет”, “Дейли Телеграф”, “Ивнинг Стандарт”, “Дейли Мейл” са много умерени, опасявайки се от прерастване на конфликта в общоевропейски.¹

Като цяло позицията на английската преса в навечерието на войната не е единна. Част от либералната преса подкрепя балканските съюзнници, докато част от консервативната - Турция. Основната част обаче от английската преса, независимо от нейните възгледи, проявява въздържаност, страхувайки се от последствията на конфликта.

На 5/18. 10. 1912 г. в обстановка на всеобщ патриотичен подем започват военните действия между България и Турция. Същия ден официозът “Мир” препечатва статия на “Уестминстър Газет”. В нея се прави обстоен анализ на създалата се ситуация на Балканите и се подчертава основната причина за войната - неспособността на Турция да гарантира едно нормално управление на Македония. То не може да се достигне докато управлението остава в турски ръце. Това състояние на нещата е продължавано изкуствено повече от 20 години, илюстрирайки провала на опитите от страна на Великите сили по мирен път да наложат на Турция провеждането на реформи в нейните европейски владения. В оценките на вестника за бъдещето на Балканите най-естественото решение е даване автономия на Македония и включването ѝ в конфедерация с останалите балкански държави. Отчита се и евентуалното противодействие на Австро-Унгария на такъв евентуален развой, който би ѝ преградил пътя към Солун. Признава се и трудността да се постави Македония под международен контрол поради противодействието на останалите балкански държави. Логично следва изводът за необходимостта да се сложи край на едно положение, което, от една страна е безчовечно в условията на цивилизования XX век, а от друга - дискредитира крайно външната политика на Европа. В заключение се изразява надеждата, че след кратковременна локализирана война Европа ще се намеси, но и тревогата от непредвидимия ход на събитията.¹¹

И в останалите английски вестници новината на деня е оживено коментирана. Вестник “Таймс” изразява мнението за необходимостта от единодействие на Англия с останалите Велики сили с цел да се запази единството на “Европейския концерт” докато балканските народности се борят отчаяно да разрешат въпроса за своето бъдеще. За вестника рядко е имало война, при която предварително да е било повече от съмнително до какви последствия ще доведе, като тази в момента на Балканите.¹²

Според оценките на в. “Дейли Нюз” войната ще бъде кратка, съдейки по оскъдните финансови ресурси на държавите, участващи в конфликта, и отправя апел към Великите сили да вземат мерки за нейното локализиране.¹³

След започването на военните действия на Балканите, като цяло в позицията на английската преса се открояват два основни момента. Първо, признава се необходимостта от промяна на статуквото. Второ, изразява се надеждата, че войната ще бъде краткотрайна и локализирана.

По повод бързия разгром на турската Източна армия при Лозенград във в. "Таймс" се появява статия, в която се признава огромната военна репутация на българската армия в сравнение с тази на нейните съюзници, и се изразява изненадата на света от българската солидарност, кураж и ефикасност. По признанието на вестника "малките и бедни балкански народи показали голяма смелост, поради което извършеното от тях дело не може никога да бъде изцяло унищожено."^v

Във в. "Дейли Мейл" пък се появява статия, в която се признава невъзможността от запазването на статуквото на Балканите предвид бляскавите победи на съюзниците.^{vi}

Победите на балканските съюзници са коментирани оживено в английския печат. В. "Дейли Мейл" в броя си от 18/31. 10. 1912 г. публикува статия, в която признава за справедливи исканията на балканските съюзници за коренни изменения в политическата карта на Балканския полуостров, имайки предвид големите победи и дадените жертви от тяхна страна в хода на войната срещу Турция. За в. "Дейли Телеграф", оценявайки резултата от военните действия, "българските генерали създават нова страница от световната военна история и с успех завършват едно от най-смелите и най-бляскави приключения, непредприемани никога досега". Според вестника важността на този нов факт в историята трябва да бъде тутакси реализирана в дипломатическите кръгове.^{vii} Във в. "Дейли Мейл" се появява публикация (19. 10/1. 11. 1912), в която се набляга на необходимостта британската нация да изясни своята политика спрямо Балканите. Според вестника английското обществено мнение въобще няма да подкрепи акция на английското правителство, която би лишила балканските народи от плодовете на техните изумителни жертви. За "Дейли Мейл" свикването на европейска конференция или конгрес само ще раздразни балканските съюзници, които са нова сила, за която трябва да се държи сметка. В оценката на вестника в нова Европа, създадена след войната, всички ще търсят подкрепата на създадената нова сила, като на турците не остава нищо друго, освен да преговарят направо с победителите.^{viii} В края на октомври английската преса окончателно изоставя своята неутрална и изчаквателно позиция от началото на военните действия и застава на страната на балканските съюзници. Балканският съюз се оценява като нов мощен фактор в европейския Югоизток, за който е необходимо в бъдеще да се държи сметка при определяне баланса на силите. В английските вестници от този период са

публикувани ред интересни материали, посветени на резултатите от военните действия на Балканите. Според "Дейли Мейл" станалите промени на Балканите правят статуквото немислимо и поставят пред дипломатическите кръгове в столиците на Великите сили и балканските държави задачата да се намери справедливо разрешение, което да вземе предвид както сегашната, така и бъдещата стабилност на Източна Европа. Необходимо условие за успеха на тази задача е твърдата решимост на Великите сили да наложат своята воля, която обикновено липсва при техните акции. Подобни материали излизат и в други английски вестници. В коментарите на "Таймс" за последиците от военните действия на Балканите, независимо от резултата на войната, балканските съюзници са завоювали удивлението на Европа. Вестник "Дейли Нюз" препоръчва на английското правителство да приеме покана за посредничество само при условие, че турското управление над християнските области напълно се премахне. Единствено изключение от общия тон на английската преса правят "Сандарт" и "Дейли График", които продължават да поддържат Турция, настоявайки да не се сключва мир докато не се изиграе прологът на великата драма.^{IX}

След съкрушителните победи на Балканския съюз английското обществено мнение окончателно е спечелено за каузата на съюзниците. Във в. "Таймс" се появява уводна статия, в която се прави анализ на ситуацията на Балканите и се обяснява въздържаността на английското обществено мнение с очакването на резултатите от сраженията. Според вестника е дошъл моментът да се признае резултатът от сраженията и възприема лозунга "Балканският полуостров - за балканските народи". По-нататък, коментирайки речта на английския министър на външните работи Едуард Грей пред Камарата на общините, посветена на Балканската война, изразява пълната си подкрепа, като смята, че тя е точен израз на поведението на английския народ по време на войната, а именно на пълна безкористност. Английското обществено мнение е изпълнено с убеждението за нови бъдещи победи на съюзниците и с необходимостта съюзниците не само да формулират своите условия за мир, но и да получат плодовете на своите победи. Статията завършва със съвет към съюзниците да проявяват благоразумие преди завършването на войната, тъй като е необходимо да се зачитат и балканските интереси на Австро-Унгария. В друга уводна статия, озаглавена "Българската армия", същият вестник заявява: "Крайната и действителна тайна на българските победи е в пламенния патриотизъм на нацията..."^X

След подписването на примирието военните действия се прекратяват и в началото на декември 1912 г. в Лондон започват преговори между страните от Балканския съюз и Турция за изработване на мирния

договор. През декември в английския печат се появяват съобщения за конфликти между българи и гърци в Солун и Демирхисар, а също така за изстъпления на четници в Кешанско и Драмско, които имат голям обществен резонанс. Ръководителят на българската делегация за преговорите д-р Стоян Данев е принуден да телеграфира на българския министър-председател Иван Ев. Гешов с искане за наказание на виновните.^{xi} ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.401, л.178 - 27.12.1912. През януари 1913 г. английският печат продължава оживено да коментира насилията над мюсюлманите в новоосвободените земи. Направени са и съответните питання в английския парламент, на които питання отговаря Грей. Според негови сведения насилията са извършени от нередовни войски. Данев е принуден да телеграфира отново на Гешов с настояване да се разследват престъпленията и да се накажат виновните длъжностни лица, тъй като това подкопава доброто име на България сред английското обществено мнение.^{xii}

Поради нежеланието на Турция да приеме условията на балканските съюзници, примирието е прекратено и военните действия се подновяват. Скъсването на примирието и подновяването на войната от България е подложено на остра критика от страна на целия европейски печат. След съкрушителните поражения при Буланр и Шаркьоф Турция е принудена отново да търси примирие. Същевременно противоречията между съюзниците за съдбата на окупираните от тях земи в Македония започват да стават известни и на европейското обществено мнение. Острият въоръжен конфликт между български и гръцки военни части при град Нигрита на 20. 02/5. 03. 1913 г. е отразен на страниците на вестниците "Таймс" и "Дейли Телеграф".^{xiii} Падането на Одрин на 13/26. 03. 1913 г., при което са пленени 14 паши, 2 000 офицери, 60 000 войници, 16 знамена, 600 оръдия и огромни количества боеприпаси, е широко коментирано от английската преса. "Дейли Кроникъл", "Бирмингам Дейли Поуст", "Пел Мел Газет", "Дейли Нюз", "Таймс" съобщават за превземането на Одрин от българските войски. Във всички кореспонденции обаче се прокрадва съжалението за дадените човешки жертви и разрушения. Като цяло английската преса изразява желанието на общественото мнение въпросът за Одрин да се реши по пътя на мирните преговори.^{xiv} Същевременно британският печат продължава да следи влошаващите се отношения между съюзниците. Вестниците "Дейли Нюз" от 1/14. 04. 1913 г., "Йоркшир Хералд" от 4/17. 04. 1913 г., "Дейли Телеграф" от 4/17. 04. 1913 г. и 5/18. 04. 1913 г., "Таймс" от 5/18. 04. 1913 г. и 6/19. 04. 1913 г. осведомяват за споровете между вече бившите съюзници.^{xv} Вестник "Скотсман Норд Бридж", излизаш в Единбург, в броя си от 6/19. 04. 1913 г. публикува от своя военен кореспондент статия под надслов: "Определяне на балканските

граница". В нея се изследва етническият състав на населението в Битолско, Прилепско, Леринско, Костурско и Воденско. Основният извод е, че населението е българско с наличие на малко власи и гърци. Статията завършва с отхвърляне претенциите на Сърбия към тези земи.^{xvi} Вестник "Дейли Нюз" в броя си от 8/21. 04. 1913 г. изразява надеждата си, че "Венизелос и д-р Данев ще стигнат до мирно уреждане на проблемите", в. "Бирмингам Дейли Поуст" в броя си от 9/22. 04. 1913 г. прави обстоен коментар на моментната ситуация на Балканите. Съобщава за концентрацията на сръбски войски в Македония и за сръбските жестокости над мирното население. Осведомява също така за сръбското желание за ревизия на договора с България, както и за гръцките претенции. В. "Таймс" в броя си от 10/23. 04. 1913 г. съобщава на читателите си за желанието на евреите в Солун той да стане свободно пристанище, ако не може да премине към България. В. "Дейли Телеграф" от 16/29. 04. 1913 г. публикува статия под надслов "Караници на балканските съюзници. Една неизбежна война" в която информира за концентрацията на съюзнически войски в Македония и за боеве между български и сръбски и български и гръцки войски.^{xvii}

Взривоопасната обстановка на Балканите през пролетта на 1913 г. кара английската преса внимателно да следи ситуацията в Македония. Тя редовно осведомява читателите си за състоянието на нещата на Балканите, за концентрацията на съюзнически войски и местни сблъсквания между българи и гърци.^{xviii}

По повод решението на България да подпише договора за мир, "Таймс" отбелязва; "Цар Фердинанд и неговите съветници още веднъж показаха своето държавническо изкуство".^{xix}

С подписването на мирния договор на 17/30. 05. 1913 г. и приключването на войната мирът на Балканите не бе гарантиран. Подписването на договора целеше да запази авторитета на Великите сили пред европейското обществено мнение. От страх да не влязат в конфликт помежду си Великите сили оставиха за решаване от съюзниците на най-важния въпрос - дележа на завоюваните земи. Въпрос, който те отлично съзнаваха, че ще взриви нагорещената атмосфера на Балканите с една нова война. Разглеждайки отношението на британския печат към събитията на Балканите по време на първата Балканска война, трябва да констатираме точното, обективно и безпристрастно отразяване на различните етапи от войната. След първоначалната резервираност, резултат на страха от интернационализиране на конфликта и възможността за избухване на световна война, британският печат застава на страната на съюзниците. За разлика от пресата в някои Велики сили, британските вестници запазват до края на войната своето доброжелателно отношение към България.

БЕЛЕЖКИ

- I Алексић-Пейкович, Ј. Односи Србије са Француском и Енглеском 1903-1914. Београд, 1965, стр. 556-557.
- II "Мир" - бр. 3674 - 5. 10. 1912.
- III "Мир" - бр. 3676 - 7. 10. 1912.
- IV "Мир" - бр. 3677 - 8. 10. 1912.
- V "Мир" - бр. 3687 - 18. 10. 1912.
- VI ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.397, л.113 - 28. 10. 1912.
- VII "Мир" - бр. 3689 - 20. 10. 1912.
- VIII "Мир" - бр. 3690 - 21. 10. 1912.
- IX "Мир" - бр. 3690 - 21. 10. 1912.
- X "Мир" - бр. 3695 - 26. 10. 1912.
- XI "Мир" - бр. 3696 - 28. 10. 1912. БИА, ф.15, оп.2, а.е.1815, л.153 - 16/29.12.1912.
- XI БИА, ф.15, оп.2, а.е.1815, л.370 - 7/20.01.1913.
- XIII ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.410, лл.195-196.
- XIV ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.411, лл.148-149, 151, 190.
- XV ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.412, лл.68, 129-130, 152-153, 176.
- XVI ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.412, л.179.
- XVII ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.412, лл.212, 234, 261. ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.413, лл.125-126.
- XVIII ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.413, л.224. ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.441, лл.172-173.
- XIX ЦДИА, ф.3, оп.6, а.е.414, лл.191-192.